

DOI <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2022-26-2-206-221>

УДК 37.034: 173.5

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-2433-0357>

Валентина Шахрай,
доктор педагогічних наук, доцент,
Інститут проблем виховання НАПН України,
м. Київ

ЦІННІСНЕ СТАВЛЕННЯ ДО МАТЕРИНСТВА У ДІВЧАТ-СТАРШОКЛАСНИЦЬ: СТАН ТА МЕТОДИ ЙОГО ФОРМУВАННЯ

Анотація. У статті порушено проблему важливості формування ціннісного ставлення до материнства у дівчат старшого шкільного віку в сучасних умовах суспільного розвитку, насамперед пов'язаних з поширенням такого явища, як «девіантне материнство», що суттєво знижує реалізацію жіночою молоддю материнської функції.

Метою дослідження є з'ясування стану сформованості ціннісного ставлення до материнства у дівчат-старшокласниць та визначення певних аспектів його формування в сучасних соціокультурних умовах.

З'ясовано сутність понять «ціннісне ставлення до материнства» і «формування ціннісного ставлення до материнства у дівчат старшого шкільного віку», визначено компоненти ціннісного ставлення до материнства та показники його вияву.

Здійснено аналіз проведеного емпіричного дослідження на визначення рівнів сформованості ціннісного ставлення до материнства у дівчат старшого шкільного віку (на основі розробленої анкети, що містить 37 запитань).

Встановлено рівні сформованості ціннісного ставлення до материнства у дівчат-старшокласниць: належний (13,9 % дівчат); інфантильний (58,3 % дівчат); байдужий (27,8 % дівчат). Зроблено висновок про недостатній рівень сформованості ціннісного ставлення до материнства у дівчат-старшокласниць, що потребує розроблення форм та методів формування ціннісного ставлення до материнства у дівчат старшого шкільного віку.

Наголошено, що ефективною формою роботи з учнями старшого шкільного віку є учнівський клуб та запропоновано використання у виховній практиці програми клубу для дівчат «Материнство – це щастя», що передбачає чотири напрями роботи (діагностичний, інформаційно-просвітницький, тренінговий, практичний), які можна реалізувати за допомогою методів: міні-лекції, бесіди, дискусії, метод «case study», тренінг, обговорення літературних творів, розучування ігор, пісень, виготовлення іграшок тощо.

Наукова новизна дослідження полягає в уточненні понять «ціннісне ставлення до материнства» і «формування ціннісного ставлення до материнства у дівчат старшого шкільного віку», у визначенні стану сформованості ціннісного ставлення до материнства в сучасних старшокласниць, розробленні програми клубу для дівчат з метою формування у них ціннісного ставлення до материнства.

Стаття буде корисною для науковців та практичних педагогів, які цікавляться проблемами сучасного виховання.

Ключові слова: ціннісне ставлення, материнство, девіантне материнство, сформованість, показники, рівні, дівчата старшого шкільного віку, клуб, програма.

© Валентина Шахрай, 2022

Вступ. Проблеми материнства потребують різноманітних досліджень, зокрема в сфері педагогіки, адже формування готовності до майбутнього материнства дівчат є складною виховною проблемою, насамперед з точки зору соціокультурних процесів в нашій країні, та

й загалом, у світі. Трансформаційні процеси у сім'ї, які відбуваються в останні десятиріччя, поширення ринкових відносин, послаблення духовно-моральних орієнтирів приводять до таких явищ, як відмова певної частини жінок від материнства (чайльд-фрі), випадки залишення вже народжених дітей, навіть їх вбивства. У значної частини молодих жінок, які вже народили, спостерігається байдуже ставлення до дітей, відсутність навичок емоційно-позитивного спілкування з ними. Неприятливо впливає на становлення матері та розвиток дитини раннє материнство, зокрема через фінансову, матеріальну, психологічну та духовно-моральну неспроможність юної матері.

Проблема материнства, його суспільної ролі, сучасного функціонування порушується в розвідках з філософії, психології, соціології українських та іноземних дослідників (О. Лаже, О. Стрельник, А. К. Choudhary, М. А. Kucuk, R. Kaushal, Т. Perez, D. М. Saxena та ін.) [8; 11; 17; 19; 20].

У педагогіці материнство розглядається насамперед в контексті батьківства як цілісного феномена. Також значну увагу дослідники приділяють підготовці до батьківства і материнства учнівської та студентської молоді (І. Бех, Л. Гончар, Л. Канішевська, В. Кравець, В. Сухомлинський, В. Шахрай, L. Smith та ін.) [2; 4; 6; 7; 12; 16; 21]. На необхідності здійснення профілактичних дій, спрямованих на запобігання майбутніх материнських девіацій, розвитку в учениць усвідомлення небезпеки раннього материнства загострюють увагу С. Аксьонова, L. Florescu, O. Temneanu, D. Mindru [1; 18].

Водночас питання формування ціннісного ставлення до материнства учениць старшого шкільного віку, зокрема в контексті попередження девіацій майбутнього материнства, що набувають поширення в сучасних соціокультурних умовах, у науковій та методичній літературі з педагогіки висвітлено недостатньо. Це і зумовило вибір теми роботи «Ціннісне ставлення до материнства дівчат-старшокласниць: стан та методи його формування» (дослідження здійснене у співпраці з ученицею-членом МАН України С. Ільченко) [5; 14].

Мета та завдання. *Мета* дослідження: з'ясувати стан сформованості ціннісного ставлення до материнства дівчат-старшокласниць та визначити певні аспекти його формування в сучасних соціокультурних умовах.

Завдання дослідження: з'ясувати особливості функціонування материнства в сучасний суспільний період; уточнити сутність ціннісного ставлення до материнства у дівчат

старшокласниць; здійснити діагностику сформованості ціннісного ставлення до материнства у дівчат-старшокласниць; визначити форми, методи формування ціннісного ставлення до материнства у дівчат старшого шкільного віку.

Методи дослідження: аналіз наукової літератури з проблеми дослідження (для з'ясування змісту поняття «ціннісне ставлення до материнства у дівчат старшого шкільного віку»); аналіз статистичних даних, документів (для визначення актуальності дослідження); анкетування, спостереження, аналіз творчих робіт, порівняння, ранжування, розроблення таблиць (для з'ясування стану сформованості ціннісного ставлення до материнства у дівчат-старшокласниць); проектування, прогнозування (для обґрунтування методики формування ціннісного ставлення до материнства у дівчат-старшокласниць).

До анкетування було залучено 72 дівчини-старшокласниці м. Сквири Київської області.

Результати дослідження. Беручи до уваги позиції науковців [2; 9; 15], ціннісне ставлення до материнства визначаємо як особистісне утворення, в основі якого сприйняття материнства як явища важливої особистісної значимості. Ціннісне ставлення жінки (дівчини) до материнства відображається в знаннях про суспільну і особистісну значимість материнства та про способи його здійснення, в бажанні бути матір'ю, яка забезпечує відповідний догляд за дитиною та здійснює належне виховання, в розвитку вмінь, навичок, необхідних для виконання ролі матері.

У багатьох випадках ціннісне ставлення до материнства для сучасних жінок (дівчат) не властиве, що призводить до різних виявів девіантного материнства, про що наголошувалось вище. Це зумовлює необхідність його формування в закладах освіти, які реалізують і виховну функцію.

Ми вважаємо, що формування ціннісного ставлення до материнства у дівчат старшого шкільного віку є цілеспрямованим виховним процесом, що передбачає засвоєння ученицями знань про материнство та його важливість для життєдіяльності суспільства, сім'ї, особистості, розвиток в дівчат-старшокласниць емоційного бажання бути в майбутньому матір'ю, прагнення до вироблення певних умінь та навичок, пов'язаних з виконанням материнської ролі в майбутньому. Компонентами ціннісного ставлення до материнства дівчат старшого шкільного віку можуть бути: пізнавальний (знання про материнство, його норми); емоційно-мотиваційний (позитивне сприйняття материнства, бажання бути в

майбутньому матір'ю); практичний (розвиток вмінь, навичок догляду за майбутньою дитиною та оволодіння окремими методами сімейного виховання).

Переконані, що належний рівень сформованості ціннісного ставлення до материнства у дівчат-старшокласниць є одним із найважливіших чинників попередження девіантної материнської поведінки.

Ефективне формування ціннісного ставлення до материнства у дівчат-старшокласниць передбачає з'ясування стану сформованості такого ставлення в учениць старших класів. З цією метою нами розроблена анкета, що включає 37 запитань, спрямованих на з'ясування ставлення дівчат до сімейного життя, майбутнього материнства, усвідомлення проблем, пов'язаних з материнством, зокрема раннім, поглядів дівчат на статеві відносини, готовності дівчат доглядати та виховувати свою майбутню дитину тощо.

Переважаюча частина дівчат налаштована мати в майбутньому сім'ю (95 % опитаних). Більша частина опитаних дівчат хоче в майбутньому мати дітей, проте таких дівчат менше порівняно з тими, хто бажає створити сім'ю (84 % проти 95 %). При цьому найбільш бажаною є 2 дитини (61 % респондентів), 1 дитина (19 %), 3 дитини (5 %). Окремі дівчата (15 %) не висловили свою позицію щодо числа майбутніх дітей.

Найкращим віком жінки для народження дитини, на думку дівчат, є такий: до 18 років (0 % опитаних); 18-20 років (11,1 %); 21-22 роки (27,7 %); 23-24 роки (36,1 %); 25 років і старше (22,1 %). Водночас 2,7 % респондентів ще не визначились стосовно того, який вік є найкращим для народження дітей.

Про певну готовність до майбутнього материнства може свідчити те, чи задумується дівчина про себе як майбутню маму. Результати опитування свідчать, що 78 % дівчат задумуються над цією перспективою, а 22 % вона не хвилює. Майбутнє материнство у дівчат викликає емоції насамперед радості (36 % відповідей), переконаності, що це важливо (33 % відповідей). Водночас 16 % відповідей свідчать про відчуття у дівчат страху щодо майбутнього материнства, 11 % відповідей – про відчуття тривоги. Деякі з дівчат вказують, що мають й інші почуття щодо майбутнього материнства, наприклад відповідальність.

Знання про особливості свого організму як майбутніх матерів, на думку дівчат, у них є належними, адже вони заявляють, що знають «доволі багато» (61 % опитаних), та неналежними, адже вони «знають мало» (39 % опитаних). Водночас на запитання «Яким чином здоров'я матері впливає на здоров'я дитини?» дівчата відповідали дуже стисло, без

будь-якої конкретизації. Можна припустити, що знання дівчат про репродуктивну систему жінки вкрай поверхові. Багатьох дівчат не хвилює питання впливу їхньої поведінки (зокрема, пов'язаної зі здоров'ям) на майбутню дитину, про що свідчать відповіді учениць на запитання «Чи впливає на твою поведінку думка про те, що ти в майбутньому станеш матір'ю?» («так» – 41,7 % відповідей; «ні» – 58,3 %).

Для більш чіткого усвідомлення того, яким чином дівчата розширюють знання про материнство, їм було поставлено питання «Із яких джерел ти черпаєш інформацію про майбутню сім'ю та материнство?». Отримані результати покажемо у вигляді таблиці 1.

Таблиця 1

Джерела, з яких дівчата-старшокласниці черпають інформацію про майбутню сім'ю та материнство

Ранг відповідей	Варіанти відповідей	Число респондентів (%)
1.	Батьки	40,8
2.	Соціальні мережі	25,0
3.	Вчителі	10,5
4.	Телевізор	9,2
5.	Книги, журнали	6,5
6.	Однолітки	4,0
7.	Власний варіант	4,0

На основі даних таблиці можемо констатувати, що найпоширенішими джерелами інформації про майбутнє материнство для дівчат є батьки й соціальні мережі (разом – майже 70 % відповідей), водночас вчителі (як джерело інформації) суттєво їм поступаються (10,5 % відповідей). Це вказує на необхідність активізації діяльності педагогів щодо підготовки старшокласниць до майбутнього материнства.

Слід вказати на доволі обмежені знання старшокласниць про правові основи материнства, адже самі дівчата свої знання з сімейного законодавства оцінюють так: 33,3 % опитаних вважають, що вони «достатні»; 41,7 % вважають свої знання «недостатніми»; 25 % не можуть визначитись.

Декілька анкетних питань стосувались статевої поведінки дівчат, адже вона може сприяти виникненню хвороб статевої сфери, ранній вагітності тощо. На запитання «Чи вважаєш ти достатніми свої знання про статеві стосунки?» отримано такі відповіді дівчат: «знання достатні» – 69,5 %; «знання недостатні» – 13,8 %; «важко сказати» – 16,7 % опитаних дівчат. Трохи гірше дівчата оцінюють свої знання про безпечний секс: 63,9 % респондентів вважають такі знання достатніми, 11,1 % оцінюють знання як недостатні, при цьому 25 % дівчат не можуть дати оцінку таким знанням.

Відповіді дівчат на запитання «Як ти вважаєш, у якому віці можна починати статеве життя?» покажемо у вигляді таблиці 2.

Таблиця 2

Вік початку статевого життя (на думку дівчат)

№ п/п	Варіант	Число відповідей (у %)
1	До 15 років	0
2	16-17 років	31,6
3	18-20 років	57,9
4	21-23 роки	7,9
5	24 роки і старше	0
6	Важко відповісти	2,6

Отже, майже третина дівчат вважає нормальним початком статевого життя у старшому шкільному віці, що потребує приділенню цій проблемі належної уваги педагогів і батьків, передусім тому, що на питання «Чи вже маєш ти сексуальний досвід?» 8,3 % опитаних дівчат відповіли ствердно (91,7 % такий досвід заперечили).

Чи можуть дівчата вберегти себе від незапланованої вагітності? З цією метою їм було поставлене питання «Чи знаєш ти якісь протизаплідні засоби?». 75 % опитаних дівчат відповіли на це питання позитивно, а 25 % – негативно.

Також нас цікавило питання ставлення дівчат до статевого життя до шлюбу, відповіді на яке відобразимо в таблиці 3.

Таблиця 3

Ставлення дівчат-старшокласниць до статевого життя до шлюбу

№ п/п	Варіант	Число респондентів (у %)
1	Позитивно	63,9
2	Негативно	16,7
3	Важко сказати	19,4

На основі відповідей дівчат-старшокласниць про різні аспекти статевої відносин робимо висновок про необхідність здійснення належного статевого виховання в закладах освіти, зокрема розвитку репродуктивної культури учнів.

Зважаючи на певну розповсюдженість такого прояву девіантного материнства, як раннє, декілька питань стосувалось цієї проблеми. У ставленні до раннього материнства дівчата-старшокласниці виявляють таку позицію: 13,9 % з них ставляться позитивно; 72,2 % – негативно; 13,9 % не можуть визначитись. Про конкретні випадки раннього материнства знають 86 % респондентів та роблять для себе із цього певні висновки.

Враховуючи небезпеку переривання вагітності молодими жінками, дівчатам були поставлені питання: «Яке твоє ставлення до переривання вагітності молодими жінками?», «Чи знаєш ти про переривання вагітності дівчатами твого віку?». Відповіді є не зовсім

втішними. 47,2 % дівчат заявляють про негативне ставлення до переривання вагітності, водночас 11,1 % дівчат ставляться до цього позитивно та 27,7 % – нейтрально. При цьому про факти переривання вагітності дівчатами свого віку знають 47,2 % дівчат, отже, можна припустити, що явище переривання вагітності не є рідкісним.

Серед рис гарної матері дівчата називають відповідальність, мудрість, доброту, лагідність, здатність підтримати, зрозуміти дитину тощо. Проте не завжди можуть назвати власні риси, які свідчитимуть про те, що в майбутньому дівчата будуть гарними матерями. Також старшокласниці не приховують, що мають риси, які в майбутньому можуть перешкоджати виконанню материнської ролі (50 % опитаних дівчат). Тому більша частина дівчат старшого шкільного віку (72,2 %) збирається працювати над собою, щоб їх позбутися. Майже всі опитані старшокласниці відмітили, що потребують знань і вмінь щодо догляду за дитиною, насамперед новонародженою.

Анкетне завдання описати себе як майбутню матір показало, що дівчата мають дуже спрощені уявлення про власне майбутнє материнство. Емоційно також воно ще для них не є близьким. Лише деякі дівчата порівняли свою майбутню дитину з сонечком, зайчиком, радістю, а значна частина старшокласниць не змогла висловитися.

Здатність жінки бути гарною матір'ю значною мірою залежить від шлюбного партнера, батька дитини. Яким же має бути чоловік у прагненнях дівчат? Результати покажемо у вигляді таблиці 4.

На основі даних таблиці можна стверджувати, що дівчата переважно прагнуть мати такого чоловіка, який здатний на підтримку і відчуває відповідальність за сім'ю.

Таблиця 4

«Чоловік моєї мрії повинен» (відповіді дівчат)

Ранг	Варіанти відповіді	Число відповідей (у %)
1	Мати почуття відповідальності	38,7
2	Бути готовим завжди прийти на допомогу	28,0
3	Мати такі інтереси, які маю я	20,0
4	Насамперед мати гарний зовнішній вигляд	13,3
5	Не мати зі мною нічого спільного	0
6	Власний варіант	0

У процесі з'ясування стану сформованості ціннісного ставлення до материнства також було використано метод аналізу документів (дані поліклініки про соматичні та гінекологічні захворювання дівчат віком 15-17 років за останні 3 роки). Вони свідчать, що на кожному

дівчину 15-17 років припадає у середньому по 1,7 хвороби, які негативно можуть вплинути на майбутню вагітність та материнство.

Ознайомлення з творчими роботами учениць на тему «Якою я бачу себе майбутньою матір'ю» показує, що дівчата говорять про своє материнство дуже загально, хоча й переважно позитивно, проте з малим усвідомленням труднощів і проблем, з якими зіштовхується молода мати.

На основі аналізу отриманих даних, а також спостережень, бесід з дівчатами, можемо встановити рівні сформованості ціннісного ставлення до материнства та число дівчат (у %), які їх мають: *належний* – учениця усвідомлює значення материнства як для себе особисто, так і для соціуму, має бажання стати в майбутньому матір'ю, прикладає відповідних зусиль щодо підготовки до майбутнього материнства (13,9 % дівчат); *інфантильний* – учениця позитивно ставиться до материнства, водночас не повністю усвідомлює необхідність належної підготовки до нього, турботи про власне репродуктивне здоров'я (58,3 % дівчат); *байдужий* – учениця байдуже або негативно ставиться до власного материнства в майбутньому, не вважає необхідною підготовку до нього, не завжди відповідально ставиться до свого репродуктивного здоров'я (27,8 % дівчат).

Такі результати проведеної діагностики свідчать про неналежний рівень сформованості ціннісного ставлення до материнства у дівчат-старшокласниць та зумовлюють розроблення форм і методів його формування.

Широкі можливості для здійснення цього процесу має загальноосвітня школа, використовуючи потенціал навчальних предметів (уроки української та зарубіжної літератури, основ здоров'я, фізичної культури тощо) та різні форми позакласної роботи.

Цікавою та водночас ефективною формою роботи з учнями старшого шкільного віку є учнівський клуб – об'єднання школярів для спілкування, дозвілля, заняття улюбленою справою, розвитку інтересів. Клуб є такою формою роботи, що будується на добровільній основі, спрямованості на різнобічний розвиток особистості, зокрема її мотиваційної сфери, на розширення знань про певну проблему та вироблення конкретних навичок, що допомагають її вирішенню.

Вважаємо доцільною організацію клубів для дівчат, що спрямовані на різні аспекти підготовки учениць до майбутнього материнства, зокрема формування ціннісного ставлення до материнства в контексті запобігання виявам девіантного материнства в майбутньому.

Пропонуємо для втілення у виховну практику програму клубу для дівчат «Материнство – це щастя» Реалізація цієї програми можлива як в умовах загальноосвітньої школи, так і закладу позашкільної освіти, або у співпраці цих освітніх закладів.

Програма передбачає чотири напрями роботи: діагностичний, інформаційно-просвітницький, тренінговий, практичний. Вона розрахована на 24 години та може бути реалізована протягом півроку (року), залежно від конкретних освітніх умов.

Діагностичний напрям спрямований на з'ясування стану сформованості ціннісного ставлення до материнства у дівчат старшого шкільного віку, зокрема на початку роботи клубу для дівчат та по його завершенні. Для цього передбачено використання таких методів, як анкетування (анкета «Чи думаєш ти про майбутнє материнство?»), аналіз творчих робіт учениць (написання міні-твору «Якою я бачу себе майбутньою матір'ю»), аналіз стану репродуктивного здоров'я дівчат старшого шкільного віку (документи поліклініки), спостереження, бесіди з батьками учениць, експертна оцінка педагогів.

Інформаційно-просвітницький напрям має на меті розширення знань про материнство та різні аспекти життєдіяльності, що пов'язані з ним. Це дасть можливість більш зваженого підходу до вироблення власних життєвих планів, вироблення моделей поведінки з представниками протилежної статі, усвідомлення материнства як діяльності, що вимагає зусиль, широкої палітри знань та навичок, зокрема щодо догляду за дитиною та її виховання. Для цього передбачено проведення занять (міні-лекцій та їх обговорення з ученицями), що дотичні до проблеми материнства, зокрема такої тематики: «Радість материнства»; «Репродуктивне здоров'я майбутньої матері»; «Психічне здоров'я майбутньої матері»; «Ризики раннього материнства»; «Сім'я. Взаємини з батьком дитини»; «Основи догляду за малолітньою дитиною»; «Правові основи батьківства і материнства» тощо.

На окремих заняттях буде доцільним використання методу кейс-стаді, що сприяє розвитку в учениць умінь аналізувати та вирішувати конкретні проблеми. Тематики для обговорення можуть бути випадки відмови юної матері від дитини, жорстоке ставлення до маленьких дітей, проблеми підліткового материнства тощо. Вважаємо корисним на заняттях клубу використання творів художньої літератури, які можуть висвітлювати материнство в художніх образах, емоційно впливаючи на внутрішній світ особистості майбутньої матері.

Тренінговий напрям передбачає організацію занять на розвиток якостей, важливих для майбутньої матері (стресостійкості, наполегливості, толерантності, ніжності, чуйності тощо).

Такі якості є добрим запобіжником прояву різних видів девіантного материнства, адже їх нерозвиненість часто стає причиною нездатності дівчини чи молодої жінки справлятися з проблемами, що пов'язані з належним виконанням ролі матері.

Практичний напрям має на меті розвиток усвідомлення дівчатами необхідності оволодіння практичними навичками для виховання дитини, сприяння її розвитку, оволодіння деякими із цих навичок, що допоможе дівчатам в майбутньому належно виконувати роль матері. До занять практичного спрямування віднесено заняття такої тематики: «Іграшка для моєї майбутньої дитини» (виготовлення іграшок своїми руками); «Мамина колискова» (розучування колискових пісень); «Ігри у розвитку дитини» (розучування та проведення ігор); «Казка у житті дитини» (вивчення та розповідання казок).

Реалізація вказаної програми в позашкільній роботі зі старшокласницями дала позитивні результати. У дівчат розширилися знання про репродуктивне здоров'я, правові основи батьківства і материнства, про ризики, що несе рання вагітність. Вони глибше почали усвідомлювати важливість належного психічного здоров'я матері. Помітними стали зміни у ставленні дівчат до материнства, зокрема визнання його важливою людською цінністю, бажання стати в майбутньому гарною матір'ю. Це свідчить про доцільність використання цієї програми в широкій виховній практиці.

Обговорення. Як зазначають дослідники, наприкінці ХХ – початку ХХІ століття відбулось послаблення чи навіть криза розуміння материнства як духовної і культурної цінності, кардинально змінюються моделі жіночої поведінки, загострюються суперечності в ціннісно-смісловій орієнтації поколінь, що призвели до ускладнень материнського виховання, зниження статусу материнства. Сьогодні пріоритетом багатьох молодих жінок є соціальний успіх і самореалізація, а статус матері як ціль самореалізації суттєво послаблюється. Материнство в очах жінок все частіше є перепоною на шляху до професійної кар'єри і особистісного успіху [11]. Часто материнство відкладається на більш пізній час. Наприклад, в Україні у 2019 році середній вік матері при народженні першої дитини – 26,2 роки (у міській місцевості – 27,2) [10, с.105]. У той час як в 2001 році жінки народжували першу дитину в середньому у 23 роки, а в 2018 році українки вперше ставали матерями в середньому в 25,4 роки [13].

В умовах сьогодення бажання бути матір'ю вступає в суперечність з цінностями соціально-комфортної поведінки сучасних жінок та призводить до психологічного

конфлікту, який порушує умови соціалізації новонародженої дитини чи призводить до відмови від материнства взагалі [8, с. 735].

Факти материнської поведінки, які знижують можливість належного виконання матір'ю своєї виховної і соціальної ролі, визначаються рядом дослідників як девіантне материнство [8, с.733]. Один із «популярних» нині видів материнської девіантної поведінки – свідома відмова від материнства взагалі. Вона може бути мотивована різними причинами: від матеріального і соціального неблагополуччя сім'ї чи жінки до прагнення жінки до самореалізації на роботі і в громадській діяльності, бажання прибрати всі можливі перепони до повного розкриття своїх здібностей.

Юне (раннє) материнство також виступає як форма девіантного материнства. Воно характеризується: педагогічною і соціальною беспорядністю юної матері під час догляду за дитиною та її виховання; погіршенням здоров'я матері; неможливістю продовжувати навчання чи низькою успішністю в закладі освіти тощо. Аналізуючи народжуваність дітей жінками 15-19 років в Україні, дослідниця С. Аксьонова зазначає, що, «незважаючи на стрімке зниження рівня дитородної активності цієї групи жінок в другій половині 1990-х рр. в Україні, показник все ще є одним із найвищих серед розвинених європейських країн» [1, с. 99].

Загалом жінок з порушеною готовністю до материнства характеризують такі ознаки: емоційна і психологічна незрілість, низька толерантність до стресів; неготовність до шлюбу через емоційну нестійкість, егоцентризм, прагнення до незалежності; зосередженість на власних проблемах; психологічна цінність дитини для цієї жінки є заниженою і має декларативний характер [8, с. 735].

Ставлення до материнства як до цінності є тим чинником, що здатний як духовно-морально удосконалити суспільство, так і сприяти належному виконанню жінками ролі матері, запобіганню девіантного материнства. Тому важливим педагогічним завданням є формування ціннісного ставлення до материнства у дівчат старшого шкільного віку, адже цей вік є періодом становлення фізичної, інтелектуальної, статевої, емоційної зрілості, вироблення життєвих цінностей, орієнтацій, планів на майбутнє. О. Власова, даючи різнобічну характеристику раннього юнацького віку [3, 2005, с.210-215], зазначає, що це період: проектування життєвого шляху, розроблення життєвих планів; зростання інтересу до філософських та етичних проблем; удосконалення емоційної сфери (розвиток вищих

почуттів – почуття відповідальності перед суспільством і оточуючими людьми, потреба в товаристві й любові; підвищення рівня емоційної саморегуляції) тощо.

У процесі дослідження було підтверджено ряд ідей, що висловлені українськими та зарубіжними науковцями. Важливість проблеми підготовки жіночої молоді до майбутнього материнства, формування ціннісного ставлення до материнства впливає із тієї суспільної ролі, яку виконує материнство задля розвитку суспільства, трансляції культури, відтворення населення тощо [19].

Доцільною є підготовка учениць старших класів до батьківства і материнства. Необхідність такої підготовки має бути усвідомлена суспільством, вчителями, батьками та передбачати насамперед практичний підхід до організації підготовки, навчання школярок окремих навичок догляду за новонародженою дитиною [21].

У процесі підготовки дівчат до майбутнього материнства слід насамперед брати до уваги реальні соціальні умови, реагувати на зміни у функціонуванні материнства, адже, на думку Т. Perez, материнство має свою власну історію – таку, яка постійно змінюється, яка ніколи не була статичною, універсальною чи позачасовою [20].

Надзвичайно важливим педагогічним завданням є запобігання проявам девіантного материнства, що зумовлює розвиток в учениць усвідомлення відповідального ставлення до міжстатевих стосунків та небезпеки раннього материнства [1; 18]. Іноземні дослідники (L. Florescu, O. Temneanu, D. Mindru), зокрема, зазначають, що школярки фізіологічно, психологічно та соціально не готові до народження дітей, оскільки не можуть приймати зважені рішення щодо свого здоров'я та здоров'я своєї дитини, і за відсутності сімейної та соціальної підтримки зазвичай відмовляються від новонароджених. Наслідки раннього материнства є негативними як на індивідуальному рівні, так і на суспільному [18]. З метою запобігання девіантного материнства доцільно проводити дослідження щодо оцінки дівчатами знань про своє репродуктивне здоров'я, про розвиток дитини, можливі проблеми зі здоров'ям новонародженої дитини, щоб в майбутньому дівчата досягали щасливого та «безпечного» материнства [17].

Слід зауважити, що здійснений нами аналіз стану сформованості ціннісного ставлення до материнства у дівчат старшого шкільного віку дав результати, що схожі на ті, які виявило дослідження сформованості дівчат-старшокласниць до відповідального батьківства, проведене Л. Гончар та О. Куркіною [4]. Дослідники, зокрема, зазначають, що більшість

опитаних ними дівчат позитивно ставляться до створення сім'ї та бажають мати дітей у майбутньому. Водночас вони роблять висновок про недостатню практичну підготовку старшокласниць до материнства, що зумовлює необхідність розроблення науково-методичного забезпечення формування у старшокласниць готовності до відповідального батьківства в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти [4, с. 219].

Висновки. У сучасних соціокультурних умовах відбувається певне знецінення материнства, поширення його девіантних проявів. Тому важливою виховною проблемою сьогодення є формування у жіночої молоді ціннісного ставлення до материнства.

У процесі дослідження визначені поняття: «ціннісне ставлення до материнства» та «формування ціннісного ставлення до материнства у дівчат-старшокласниць», встановлено рівні сформованості ціннісного ставлення до материнства у дівчат-старшокласниць: належний, інфантильний, байдужий. Проведена діагностика засвідчила недостатній рівень сформованості ціннісного ставлення до материнства у дівчат старшого шкільного віку.

З метою результативного формування ціннісного ставлення до материнства у дівчат-старшокласниць запропоновано використання у виховній практиці програми клубу для дівчат «Материнство – це щастя», що включає такі напрями: діагностичний, інформаційно-просвітницький, тренінговий та практичний. Реалізація програми передбачає використання методів: міні-лекцій, бесід, дискусій, методу «case study», тренінгу, обговорення літературних творів, розучування ігор, пісень, виготовлення іграшок тощо.

Переконані, що результатом впровадження програми клубу для дівчат у практику закладів освіти стане підвищення сформованості ціннісного ставлення до материнства, а це сприятиме попередженню виявів девіантного материнства, належному функціонуванню інституту материнства в українському суспільстві.

Список використаних джерел

1. Аксьонова С. Ю. Підліткове материнство: демографічний аспект проблеми. Київ: Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, 2016. 184 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості. У двох книгах. Кн. 1. Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. Київ: Либідь, 2003. 280 с.
3. Власова О. І. Психологія соціальних здібностей: структура, динаміка, чинники розвитку: монографія. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. 308 с.
4. Гончар Л., Куркіна О. Теоретичні й практичні аспекти формування у дівчат-старшокласниць готовності до відповідального батьківства. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 2020. Вип.34. Т. 2. С. 215-220.
5. Ільченко С. Т. Дослідження проблеми формування ціннісного ставлення до материнства у дівчат-старшокласниць. *Виховання дітей та учнівської молоді в контексті сучасних соціокультурних*

викликів: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ-Біла Церква, 2 червня 2022 р.) / за ред. Л. В. Канішевської, К. В. Плівачук. Біла Церква: КНЗ КОР «КОІПОПК», 2022. С.27-30.

6. Канішевська Л. В. Формування готовності до відповідального батьківства в старшокласників інтернатних закладів як науково-педагогічна проблема. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. Серія: Педагогічні науки: зб. наук. пр. Бердянськ, 2021. Вип. 1. С. 171–184.

7. Кравець В. П. Підготовка школярів до виконання батьківських функцій: зарубіжний досвід. *Педагогічний альманах*. 2018. Вип. 40. С. 10–18.

8. Лаже О. Девіантне материнство – умови формування та наслідки реалізації. *Гендерна освіта – ресурс розвитку паритетної демократії*: зб. матер. наук.-практ. конференції. Київ, 2011. С. 733–735.

9. Магрламова К. Г. Виховання в учнів ціннісного ставлення до природи як складової природоохоронної роботи в основній школі: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 – теорія і методика виховання. Умань, 2011. 23 с.

10. Населення України за 2019 рік. Демографічний щорічник. Київ: Державна служба статистики України, 2020. 181 с. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/10/zb_nas_2019.pdf (дата звернення: 26.07.2022).

11. Стрельник О.О. Материнство та турбота про дітей у суспільстві ризику. *Український соціум*, 2017. № 1(60). С.72–83.

12. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5 т. Київ: Рад. шк. 1976. Т. 2. 654 с.

13. Чому українки відкладають материнство на «напотім»? URL: <https://7dniv.rv.ua/suspilstvo/chomu-ukrainky-vidkladaiut-maternystvo-na-napotim/>

14. Шахрай В.М., Ільченко С.Т. Формування ціннісного ставлення до материнства у дівчат старшого шкільного віку як наукова і виховна проблема. *Scientific Collection «InterConf», (120): with the Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference «Recent Advances in Global Science»* (August 16-18, 2022). Vilnius, Lithuania: Vaiga, 2022. С. 84-93.

15. Шахрай В. М. Соціально-ціннісний аспект діяльності дитячого театру: монографія. Біла Церква: Вид-во Семенка С., 2005. 172 с.

16. Шахрай, В. Формування готовності старшокласників до відповідального батьківства: основні поняття дослідження. *Інноватика у вихованні*, 2020. Вип.11 (2). С. 48–55.

17. Choudhary A. K., Saxena D. M., Kaushal R. A Study to Assess Empowerment of Adolescent Girls in Terms of Knowledge-Based Life Skills Education About Child Survival and Safe Motherhood Practices. *Journal of obstetrics and gynecology of India*, 2016. Vol. 66. № 6. P. 480–484.

18. Florescu L., Temneanu O. R., Mindru D. E. Social and Medical Implications of Teenage Motherhood. *Revista de cercetare si interventie sociala*, 2016. Vol. 52. P. 80–91.

19. Kucuk M. A. «Motherhood Phenomenon» in Turkish Myths in The Context of Functionality. *Milli folklor*, 2020. Vol. 126. P. 27–39.

20. Perez T. G. Learning motherhood: discourse on the education of women in Spain (XX century). *Convergencia-revista de ciencias sociales*, 2008. Vol. 15. № 46. P. 91–117.

21. Smith L. The Politics of Preparation for Parenthood: a thesis submitted for the degree of Ph D. London, 1989.

References

1. Aksonova, S. Yu. (2016). *Pidlitkove maternystvo: demohrafichnyi aspekt problemy* [Adolescent motherhood: The demographic aspect of the problem]. Kyiv: Instytut demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen imeni M.V. Ptukhy NAN Ukrainy.

2. Bekh, I. D. (2003). *Vykhovannia osobystosti. Kn. 1. Osobystisno oriientovanyi pidkhid: teoretyko-tekhnolohichni zasady* [Education of personality. Book 1. A person-oriented approach: Theoretical and technological foundations]. Kyiv: Lybid.

3. Vlasova, O. I. (2005). *Psykholojiia sotsialnykh zdibnostei: struktura, dynamika, chynnyky rozvytku* [Psychology of social abilities: structure, dynamics, development factors]. Kyiv: Vydavnycho-

polihrafichnyi tsentr «Kyivskiy universytet».

4. Honchar, L., & Kurkina, O. (2020). Teoretychni y praktychni aspekty formuvannya u divchat-starshoklasnyts hotovnosti do vidpovidalnoho batkivstva [Theoretical and practical aspects of the responsible parenthood preparedness formation among the high school girls]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 34(2), 215-220.

5. Ichenko, S. T. (2022). Doslidzhennia problemy formuvannya tsinnisnoho stavlennia do materynstva u divchat-starshoklasnyts [Study of the problem of formation of value attitude towards motherhood among high school girls]. *Vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi v konteksti suchasnykh sotsiokulturnykh vyklykiv: Conference Proceedings* (pp. 27-30.) (Kyiv-Bila Tserkva, 2 chervnia 2022 r.) Bila Tserkva.

6. Kanishevska, L. (2021). Formuvannya hotovnosti do vidpovidalnoho batkivstva v starshoklasnykiv internatnykh zakladiv yak naukovy-pedahohichna problema [Formation of readiness for responsible parenting among high school student of boarding school as the scientific and pedagogical problem]. *Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu. Seriya: Pedahohichni nauky*, 1, 171–182.

7. Kravets, V. P. (2018). Pidhotovka shkoliariv do vykonannya batkivskykh funkttsii: zarubizhnyi dosvid [Preparing pupils for parental functions fulfillment: International experience]. *Pedahohichniy almanakh*, 40, 10–18.

8. Lazhe, O. (2011). Deviantne materynstvo – umovy formuvannya ta naslidky realizatsii [Deviant motherhood – conditions of formation and consequences of implementation]. *Henderna osvita – resurs rozvytku parytetnoi demokratii* (pp.733–735). Kyiv.

9. Mahrlamova, K. H. (2011). *Vykhovannia v uchniv tsinnisnoho stavlennia do pryrody yak skladovoi pryrodookhoronnoi roboty v osnovnii shkoli* [Education of axiological attitude towards nature as a component of nature protection in general education school]. (Dissertation Abstract, Uman).

10. *Naselennia Ukrainy za 2019 rik. Demohrafichnyi shchorichnyk* [Population of Ukraine for 2019. Demographic yearbook]. (2020). Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy.

11. Strelnyk, O. O. (2017). Materynstvo ta turbota pro ditei u suspilstvi ryzyku [Motherhood and care for children in a risk society]. *Ukrainskyi sotsium*, 1(60), 72–83.

12. Sukhomlynskyi, V. O. (1976). *Vybrani tvory* [Selected Works]: Vol. 2. Kyiv: Radianska shkola.

13. *Chomu ukrainky vidkladaiut materynstvo na «napotim»? [Why do Ukrainian women postpone motherhood «for later»?]. Retrieved from: <https://7dniv.rv.ua/suspilstvo/chomu-ukrainky-vidkladaiut-materynstvo-na-napotim/>*

14. Shakhrai, V.M., & Ilchenko, S.T. (2022). Formuvannya tsinnisnoho stavlennia do materynstva u divchat starshoho shkilnoho viku yak naukova i vykhovna problema [The formation of a valuable attitude to motherhood in girls of high school age as a scientific and educational problem]. *Scientific Collection «InterConf», (120): with the Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference «Recent Advances in Global Science»* (August 16-18, 2022) (pp. 84-93). Vilnius.

15. Shakhrai, V. M. (2005). *Sotsialno-tsinnisnyi aspekt diialnosti dytiachoho teatru* [Socio-value aspect of children's theatre activity]. Bila Tserkva: Vydavnytstvo Semenka S.

16. Shakhrai, V. (2020). Formuvannya hotovnosti starshoklasnykiv do vidpovidalnoho batkivstva: osnovni poniattia doslidzhennia [Development of high school students' preparedness to responsible parenthood: Basic concepts of the research study]. *Innovatyka u vykhovanni*, 11(2), 48–55.

17. Choudhary, A.K., Saxena, D.M. & Kaushal, R. (2016). A study to assess empowerment of adolescent girls in terms of knowledge-based life skills education about child survival and safe motherhood practices. *Journal of obstetrics and gynecology of India*, 66(6), 480–484.

18. Florescu, L., Temneanu, O. R. & Mindru, D. E. (2016). Social and medical implications of teenage motherhood. *Revista de cercetare si interventie sociala*, 52, 80–91.

19. Kucuk, M. A. (2020). «Motherhood Phenomenon» in Turkish Myths in the Context of Functionality. *Milli folklor*, 126, 27–39.

20. Perez, T. G. (2008). Learning motherhood: Discourse on the education of women in Spain (XX century). *Convergencia-revista de ciencias sociales*, 15(46), 91–117.

21. Smith, L. (1989). *The Politics of Preparation for Parenthood*. (A thesis submitted for the degree of PhD at the Institute of Education, University of London).

Valentyna Shakhrai,

*Doctor of Sciences in Education, Associate Professor,
Institute of Problems on Education of the NAES of Ukraine,
Kyiv*

VALUABLE ATTITUDE TO THE MOTHERHOOD AMONG HIGH SCHOOL GIRLS: STATE AND METHODS OF ITS FORMATION

Abstract. *The article raises the problem of the importance of formation of the valuable attitude to the motherhood among high school girls in the modern conditions of social development, primarily related to the spread of such a phenomenon as “deviant motherhood”, which significantly reduces implementation of maternal function among female youth.*

The purpose of the study is to clarify the state of formation of the valuable attitude towards motherhood among high school girls and to identify certain aspects of its formation in the modern socio-cultural conditions.

The essence of the concepts “valuable attitude towards motherhood” and «formation of the valuable attitude towards motherhood among high school girls» are found out. The components of the valuable attitude towards motherhood and indicators of its manifestation are determined.

The analysis of the conducted empirical research was carried out to determine the levels of formation of the valuable attitude towards motherhood among high school girls (based on the developed questionnaire, which contains 37 questions).

The levels of formation of the value attitude towards motherhood among high school girls were established: appropriate (13.9 % of girls); infantile (58.3 % girls); indifferent (27.8 % of girls). It was concluded that the level of the formation of the valuable attitudes towards motherhood among high school girls is insufficient, which requires the development of forms and methods of formation of the valuable attitude towards motherhood among high school girls.

It is emphasized that student club is an effective form of work with students of the high school age and it is suggested to use it in the upbringing program in the girls’ club. “Motherhood is happiness” that provides four areas of work (diagnostic, informational-educational, training, practical), which can be implemented with the help of these methods: mini-lectures, conversations, discussions, the case study method, training, discussion of literary works, learning games, songs, making toys etc.

The scientific novelty of the study consists of clarification of the concepts of “valuable attitude towards motherhood” and “formation of the valuable attitude towards motherhood among high school girls”, determination of the state of formation of the valuable attitude towards motherhood among modern high school girls, development a club program for girls with the aim of forming the valuable attitude towards motherhood.

The article will be useful for scholars and educators who are interested in the problems of modern education.

Key words: *valuable attitude, motherhood, deviant motherhood, formation, indicators, levels, high school girls, club, program.*

Стаття надійшла до редакції 06.07.2022
Стаття прийнята до публікації 16.09.2022